

TE TOHORĀ

'Ia hi'ohia te tohorā, tōna nau pehau rōroa, 'e tōna ho'i hi'u 'ia tā'iri mai i te miti, e riro iho ā te ta'ata i te fa'atura 'e te mata'u i mua i taua 'ānimara ra. 'O taua ato'a nau huru tē 'itehia i roto i te mau 'ā'ai mā'ohi. I ti'aturi na te Mā'ohi, e 'ānimara teie i te mana ta'a 'ē. E aha rā tōna tara i fa'arirohia ai 'oia 'ei 'ānimara i te mana hou 'ē ? E aha mau na tōna faufa'a i roto i te mau peu ato'a 'e te orara'a-va'a-mata'eina'a a te mā'ohi, i tahito na 'e i tō tātou ato'a 'anotau nei ?

TE TOHORĀ 'IA AU I TE MAU IHI

IHI REO

TAO TŪPUNA : TOFORAA [CC] 'E PARAOAA [EP]

REO TAHITI : Tohorā (Lemaître, 1973)

REO PA'UMOTU : Parāoa (Stimson, 1964)

REO NU'UHIVA : Toho'ā (Dordillion, 1931)

REO MA'AREVA : To'ōra (Rensch, 1991)

IHI NŪNA'A

Nō te Mā'ohi, 'ua riro te tohorā mai te va'a ra te huru, 'o tei fa'auta i te ta'ata mai tei fa'ahitihia i roto i te 'ā'ai o Kae i te fenua Mātuita, te 'ā'ai o Pau i te pae Tuamotu, 'e te 'ā'ai o Paikae i Aotearoa. I roto i te tahi atu mau 'ā'ai, 'ua riro ato'a te tohorā 'ei tāura 'e 'ei tau'a 'o tei pāruu 'e arata'i i te ta'ata i roto i tōna tere nā nia i te moana hāuriuri.

Sanguinet, M. & Torrente, F. (2020). Te ara Moana, Le chemin de l'Océan, Guide des Aires marines éducatives de Polynésie française, DGEE, 'api 46.

« I roto i te 'ā'ai o Rata, e 'aro 'oia i te tahi tohorā. 'Ua pāpū ia ē, i roto i taua 'ā'ai nei, e'ere taua 'ānimara ra i te tau'a nō Rata. 'Aore ho'i e tā'aira'a i rotopū i te 'aito 'e teie tohorā tei riro 'ei tuputupuā i te mana hou 'ē, tā Rata i tā'iri roa. »

Best, E. (1922). Wahieroa and Rata. A Tradition of Polynesia, The Journal of the Polynesian Society, N° 31 (121), 'api 1-28.

IHI NŪNA'A MĀ TE TUA'Ā'AI

'Ua pāpū roa ē, i mūta'a iho ra, e faufa'a rahi tō te i'a, tō te manu 'e tō te pua'a i roto i te mau peu ha'amōrira'a a te Mā'ohi. 'Ua riro ho'i rātou 'ei ata, 'oia ho'i te tahi tino tauhia e te nu'u atua nō te hāhaere i nia a'e i te fenua. 'O te tohorā, te tahi hi'ora'a pāpū. I ti'aturi na te Mā'ohi ē, e ata ato'a te tohorā nō te atua Ta'aroa, mai te ma'o. Nō reira ho'i i tu'uhia ai te tahi unu e fa'ahōho'a atu i taua 'ānimara ra i ni'a i te marae. Tē fa'atia ato'a ra 'o Teuira a Henry ē, 'ia tae mai te tau o te 'ōro'a o te Pa'iatua, e pūpūhia te 'ōmi'i o te tahi tohorā i te nu'u atua.

I te pae Mātuita, e fa'a'ohipahia te niho 'aore rā te ivi o te tohorā nō te hāmani i te mau tāpe'a tāri'a nō te vahine, pi'i-ato'a-hia pū taiana. Inaha e pou atu te tōhōra i raro a'e i te moana hāuriuri, vāhi fa'aauhia mai te tomora'a o te pō, tē mana'o nei vētahi o te mau 'aivāna'a ē, e roa'a mai te mana o te nu'u 'aitu i te ta'ata tei amo ra i taua mau tāpe'a tāri'a hāmanihia e te ivi o te tohorā. Hō'ē ā fa'anohora'a nō te mau lei niho palāoa nō te mau motu nō Vaihi. Māoti taua tao'a fa'una'una e fa'aite ai te ali'i i tōna mana e tōna hanahana. I Aotearoa e amo te ragatira 'e te feia a'u moa i te rei pua. 'Ua 'ite-atoa-hia te tahi toe'a tao'a fa'una'una hāmanihia e te niho tohorā i Maupiti.

I Tuamotu, 'ua riro ia te tohorā 'ei pātere mā'a nō te gati tāta'itahi. Nā te Kapea (Makemo), aore rā te tahuga ('Ana'a) e fa'atere i te tāi'ara'a tohorā. Nā roto i te ta'ura'a 'e te pātēra'a i te pahī, e pi'i atu rātou i te tohorā 'ia haere mai i te vāhi pāpa'u 'ia 'ōhie atu ā te tāi'ara'a. E marae ato'a tō te tohorā i Fa'a'ite (Mataeho) 'e i Rurutu.

Henry, T. (1928). Ancient tahiti, Bernice P Bishop Museum, Bulletin 48, p.133-176.

Hiura, J. K. (2008). Pu taiana: signifiers of the female role in Marquesan society, Doctoral dissertation.

Torrente, F. (2015). Techniques ancestrales et rites de pêche sur l'atoll de 'Anaa, archipel des Tuamotu (Polynésie française). Ressources marines et traditions, Bulletin d'information de la CPS N°35, 18-25.

TE TOHORĀ 'IA AU I ROTO I TE ORARAA O TE MĀ'OHĪ

PEHEPEHE

'O Toho'ā tō'u i'oa i Nu'uhiva
'O Tohorā i Tōtaiete
Koholā i Vaihi
To'orā i Rarotonga
'Ē, 'oia mau, 'ua rau ho'i tō'u i'oa

Te moana nui a Hiva
'O tō'u vāhi nohora'a
E tāura vau,
E ō vau nō te mau atua,
E 'ārere vau,

'O vau teie tohorā iti ē
Auparāoa rahi au nō te Moana Nui.

Hinatua MOHI, 2024

'A ti'a, 'a haru i te hu'a heo !
Noū ho'i te aroha metua,
Noū te ita, Noū te hae !
Te hae e pehi ia Pau,
Te vaerua i ha'amate i nā maeha'a.

Te aroha ho'i nō nā parāoa,
Fānau'a herehia e Hina ē,
Fānau'a tia'ihia e nau ruahine ē,
Nā maeha'a tei ne'e noa i Hiva nui.

'Ua 'ura'ura roa te tai o tā'u ari'i ia Ta'ihia,
'Ua 'ati roa ho'i nā parāoa a te metua ia Hina.

E mou tō mauri e Pau vaerua !
Noū ho'i te 'ati, noū ho'i te mate !

*Teiho TEMANU, 2024.
Pāpa'i i ni'a i te 'ā'ai o Pau nō 'Ana'a.*

FA'ATI'ARA'A PARAU

TŌTAIETE

« E tere te mau tohorā 'e 'ia ite roa atu rātou i tō rātou iho puna. E haere rātou nā Rai'ātea 'a fa'atoro roa atu ai i ni'a iā Taha'a. E au taua puna ra mai te tino o te tohorā. E'ita e ore ē, e tū'atira'a tē vai ra i rotopū i teie 'ōfa'i 'e te 'ā'amu o nā tohorā e piti nō To'ahotu, iā Tuitui-ni'a 'e iā To'a-mutumutu, 'o tei fa'ati'ahia e Tearapō i te matahiti 1962. »

Edmée HOPUU, 2024.

TŪHA'A PAE

« I taua ārea matahiti 1920, 'ua a'a a'ena te 'ohipa tāi'ara'a tohorā i Rurutu. E nehenehe e nae'a e 30 tae atu 50 tohorā 'o tei tere nā tua, i taua tau ra. E tere rātou nā te roto nō 'Avera 'e nō Moera'i i te ārea 'āva'e nō tiunu tae roa i te 'āva'e nō 'ātopa. E hāmanihia ia taua mau va'a e tano nō te tāi'ara'a tohorā, parauhia e vā'a 'ōroe. 'Ua hāmani au e 4 vā'a 'ōroe. »

« 'Ua riro te tāi'ara'a tohorā 'ei fa'anava'ira'a faufa'a nō te feiā nō 'ō nei. E ora ho'i te ta'ata. E haere te feiā ato'a e tāia i te tohorā, 'e 'ia patē ana'e te oe, 'ua 'ite ia te ta'ata ē, 'ua roa'a mai te tohorā. 'Ua vitiviti ia te huira'atira i te ruru nō te tūhā atu i te mā'a, 'a umu 'ai atu ai rātou. I taua tau ra, e mea varavara roa i te 'āmu i te 'i'o [...]. I reira e fāna'o ia te huira'atira i te tāi'ara'a tohorā. »

Ariera HURAHUTIA pi'i-ato'a-hia Natapu, 1979.

TUAMOTU

« 'Ua haere au e tāi'a i te 'auhopu. Nō te pūai rā o te 'ōvai, 'ua pāinu atura vau i tua. Nō tō'u ho'i māuiui i te rima, 'aita i roa'a fa'ahou iā'u i te hoe. 'Ua 'ite rā vau i te tahi tohorā, tō'u ia mana'ora'a i te tāpiri atu iāna nō te tā'amu i te poti, inaha 'ua pāpū iā'u e haere roa 'oia i te roto. Mea nā reira vau i ora ai. »

Patricio UTAHIA, 2010.

PŪ'OHURA'A

'O te tohorā te tahi 'ānimara faufa'a roa a'e i roto i te mau peu ha'amōrira'a i tahito na. Nō tōna rahi i riro ai 'oia 'ei ata nō te atua Ta'aroa. Ta'a'ē noa atu taua parau, 'ua riro ato'a te tohorā 'ei taurā, 'ei vā'a 'e 'ei pātere mā'a nō te Mā'ohi. 'O tōna tara, 'o tōna mana ia tā te Mā'ohi e 'apo mai nā roto i te fa'a'ohipara'a i tōna mau ivi 'aore rā tōna mau niho. E riro ia taua mau pāraoa 'ei tāpa'o fa'arirora'a iāna 'ei 'ārere o te pō, 'ei tiā'i moana mā te hi'i atu i te ta'ata i te ta'i iti vevo ra.

*Kahealani BIRET, Hinatua MOHI,
Ragivai TEMANU, Teiho TEMANU.*

Pīahi matahiti 3 Āma'a reo mā'ohi

VERSION FRANÇAISE
SCANNER LE QR-CODE